

LIONEL MARTORELL TORRES

Violeta Tena*

LIONEL MARTORELL (AMPOSTA, 1962) ÉS UN DELS POCOS PASTORS D'OVELLES QUE CADA ANY DONEN CONTINUÏTAT A L'ANCESTRAL TRADICIÓ DE LA TRASHUMÀNCIA. DEFENSOR A ULTRANÇA DEL SEU OFICI, LIONEL ÉS EL PRESIDENT DEL LLIGALLO, UNA ASSOCIACIÓ DE PASTORS ÚNICA A ESPANYA, I DE L'ASSOCIACIÓ NACIONAL DE RAMADERS DE RAÇA CARTERA, UNA OVELLA EN PERILL D'EXTINCIÓ. DES D'UN PETIT POBLE DE L'INTERIOR DE TEROL, LIONEL HA CONTRIBUÏT A DIGNIFICAR L'OFICI DE PASTOR PROFESSIONAL.

«SI LES COSES SEGUEIXEN AIXÍ,
LA TRASHUMÀNCIA ESTÀ DESTINADA
A PERDRE'S»

Fotos entrevista: Miquel Lorenzo

PAISATGES DE L'OBLLIT

MONOGRÀFIC

“Fortanete existe”. Amb aquest rètol tallat en fusta, els veïns de Fortanete donen la benvinguda a les escasses persones que recorren la serpentejant carretera que porta fins aquest poble de la província de Terol. Es tracta dels pocs veïns que resisteixen el sagnant degoteig migratori que arrossega Fortanete des de fa més d'un segle i que l'han deixat en poc més de 200 habitants avui. Lionel, la seua dona i els dos fills són un cas peculiar perquè van instal·lar-se en el poble fa dos anys provinents d'Amposta. “En la ciutat hi ha molt males històries, i si les lledes de davant als teus fills, tens menys números perquè et toque”, explica el pastor, que va trashumar per primera volta a Fortanete quan només tenia catorze anys.

Ja per aquells anys, el jove pastor tenia clara quina era la seua vocació. No debades es va dedicar a replegar caragols en la zona del delta de l'Ebre. Després els va vendre i amb les sis mil pessetes que va guanyar es va comprar una ovella. Aquesta mateixa determinació ha servit

de guia a Lionel per a tirar endavant en un ofici, el de pastor, molt sacrificat però poc valorat. Però lluny de la més lleu commiseració, Lionel és un home de fortes conviccions i amb un esperit crític que sorprèn a qui no es desprèn de certs prejudicis abans de travessar la porta de la seua casa humil i acollidora. “Jo no puc dir que no guanyo diners, perquè és mentida: jo guanyo diners. Jo no puc dir que no sóc feliç: jo sóc feliç”, adverteix Lionel en un to tan directe i sincer que quasi ofèn. Sota aquest to i una oratòria digna d'enveja, s'amaga un home, un pastor íntegre i sincer.

La seua vida ha girat sempre al voltant de la pastura. Quins són els seus primers records com a trashumant? Els meus primers records són als catorze anys, quan vaig començar a fer la trashumància amb mon pare. Després vaig estar dos anys sense fer-la i als setze anys vaig tornar a fer-la, fins ara. Els meus records? Que era una ex-

periència irrepetible, que no es podia abandonar. I per això no he parat de fer-la mai.

En què consisteix la trashumància?

La trashumància consisteix a traslladar els ramats des de la muntanya a la planura, a causa dels freds i de les neus. Quan tinc els ramats a Fortanete, pasturen a una altura d'entre 1.600 i 2.000 metres, i quan arriben els mesos de novembre, desembre, es cobreix de neu i es produeixen les grans gelades. Llavors, els ramats han de baixar a la planura. En la zona baixa de Terol, el ramat té per norma baixar a la zona que va des de l'Ebre fins el Xúquer. Aquestes rutes de gran recorregut abans es feien caminant, i ara es fan, normalment, en camió o en tren. Ací normalment s'ha mantingut la tradició de fer-ho a peu i els camions s'utilitzen a voltes per a baixar a la planura i després es torna a peu. Les rutes que ací es fan són curtes, d'entre cinc i set dies.

La ruta que vostè segueix és la del Llosar. Quines característiques té?

La ruta nostra no és molt llarga però és de les més dolentes. Quan sortim de Fortanete parem a dormir a l'Anglesola, encara en la província de Terol. D'aquí ens n'anem a la Llàcua, que és una pedania de Morella, ja en la província de Castelló. Després a Xert i a continuació al raval de Sant Joan, que és el límit entre Castelló i Tarragona, i el darrer dia ja arribem a dormir a Amposta. Aquest mateix camí el fem de forma inversa en arribar la primavera.

Són ben rebuts en els pobles que travessen?

Fins ara sí. Només vam tindre un problema a Xert perquè l'alcalde no volia que passàrem per dins del poble i ens va solfatar l'entrada i la sortida. Nosaltres ho vam denunciar i els mitjans de comunicació se'n van fer molt de ressò. A mi no m'importa adaptar-me a un recorregut

alternatiu, sempre que tinga la mateixa distància que l'anterior recorregut, perquè caminant no és el mateix fer 30 quilòmetres que fer-ne 33. En l'Anglesola, Traiguera, ... mai no hem tingut cap problema. Al revés, és pràcticament una festa.

Enguany, per primera vegada en molt de temps, les ovelles no passen pel centre de Madrid. Vostè creu que la trashumància és una tradició que està destinada a perdre's?

Immediatament no, però si les coses segueixen així, sí. Les ovelles no passen per Madrid perquè Ecologistas en Acción va denunciar el pèssim estat en què es troben les canyades que hi ha a l'entrada de Madrid. Van proposar a les autoritats que s'arreglessin aquestes vies pecuàries. Com que no s'han arreglat, els ramats, com una forma simbòlica de càstig, han passat per Salamanca. Així que, en lloc de baixar per la canyada Segoviana han baixat per la canyada de la Plata.

Per què continua fent la trashumància? Perquè millora la carn de les seues ovelles o per un cert alè romàntic?

En primer lloc, perquè a les ovelles els va bé. Agafar dues primaveres vol dir que el ramat duu més sang, et cria millor, hi ha més cobricions i abarateixes costos. Això d'una banda. En segon lloc, sí, hi ha una part nostàlgica. Vull dir, ... es pot deixar de fer trashumància demà mateix, però un ho sent massa dins seu. Quan els companys meus ja se'n van cap a baix, ostí, jo agafaria i me n'aniria demà mateix, però saps que no te'n pots anar fins d'ací un temps.

Com és el treball diari del pastor?

Depèn sobretot de l'època de l'any. A la tardor, i seguint el sistema de producció d'una cria per any, la feina consisteix a sortir al camp, traure les ovelles i estar amb elles. Ara el dia és molt curt i quasi no hi ha pastures. Quan de veritat dóna feina és a la primavera, perquè les fem criar al mes de maig, primers de juny i estem moltes hores amb la cria. Els ramaders que formem part de l'Associació Nacional de Raça Cartera els pesem, marquem i els apuntem en un carnet de paridora. Als 30 dies els tornem a pesar i tornem a prendre'n nota.

En què es diferencia la trashumància que va fer quan tenia catorze anys i la que fa ara?

Llavors portàvem manta, no portàvem cotxe de suport, i avui portem bons sacs de dormir i cotxe. Si fa mal

oratge, almenys, tens roba per canviar-te. Abans eixies d'Amposta amb una roba i arribaves a Fortanete amb la mateixa. Portaves una manta al coll i anaves comprant pel camí. Avui, en el cotxe, pots portar tot el que és l'abast de menjar. Anem molt millor ara.

En què es diferencien els productes que vostè, com a pastor trashumant, trau al mercat respecte dels que pot oferir un pastor estabulant?

La veritat és que un corder fill d'una ovella trashumant té diferència respecte d'un ramat estant. Nosaltres vam fer un tast comparatiu i va guanyar el trashumant *campero*, és a dir, el corder que havia anat al camp. Una mare que ha fet uns quilòmetres, que ha menjat dues primaveres i que s'ha alimentat a dos mil metres d'altura mai no podrà ser com una ovella estant, per exemple, de la conca Mediterrània, que menja herbes contaminades.

Creu vostè en la viabilitat de l'agricultura i ramaderia ecològica en un mercat voraç i que només mira pels productes barats i de poca qualitat?

Jo crec que els aliments ecològics no deuriem ser simbòlics sinó majoritaris. Avui dia la gent treballa tota la setmana i va el divendres a la tarda o el dissabte al matí al supermercat, agafa la seua safata i arrea. Però podem veure, per

exemple, que cada cop tenim més casos de càncer, casos d'esterilitat i un munt de problemes. La gent no s'adona fins que no li passa. Fa quaranta anys, la gent tenia càncer, però no tenia tant de càncer com ara! Jo no sóc expert però els metges diuen que una alimentació pèssima genera algun tipus de càncer. Això es pot evitar, menjant productes de qualitat, menjant productes que no s'han tractat amb fitosanitaris. Te'n pose un exemple. Per culpa de l'embarcament, a Cuba hi ha els millors ecologistes del món. Estan combatent les plagues amb productes naturals.

Creu que és responsabilitat d'algú que no sapiguem distingir aquests productes de qualitat?

Jo no culpària ningú perquè crec que és falta d'informació. La gent menja una pizza i s'accontenta amb menjar una *pizza*. Menja una hamburguesa i s'accontenta amb menjar una hamburguesa, i no sap el que menja. Li demanes dues mil peles per un quilo de xulles i et diu que està boig. Mira, una volta estava pasturant i al costat hi havia un home solfatant un camp.

«SI EL MEU FILL
ÉS UNA PERSONA
NORMAL I CORRENT,
PER QUÈ LI HE DE DIR
QUE NO SIGA PASTOR?
QUANTS ECONOMISTES
ESTAN PARATS? QUANTS
ADVOCATS ESTAN
PARATS? QUANTS
PERIODISTES ESTAN
PARATS?»

Em va saltar una cabra d'un tros a un altre i es menjà una carxofa. Com que la carxofa retén el líquid, la cabra no va durar ni un quart d'hora. A l'instant va morir... Imagina't aquesta carxofa, que es un producte perible, que s'ha de collir cada setmana. Aquest senyor cull les carxofes, les porta al mercat... Encara que el consumidor la rente, com que són productes residuals, la carxofa ja els ha absorbit i t'acabes menjant verí.

Amb l'esclat del mal de les vaques boges ha augmentat el control sobre els productes amb què s'alimenta el ramat. Què mengen les seues ovelles?

Fins ara jo havia alimentat les ovelles amb herba i els corders amb pinsos blancs, que són pinsos que no van medicats perquè els governs autònoms controlen molt aquesta qüestió. Punxen els pinsos i si troben residus de medicina, de tetraciclins o terramicines, els tanquen la fàbrica. Llavors tenim la garantia. Però no tens garantia que aquest pinso siga de la teua terra. Potser et venen panís transgènic... i aquí ens perdem perquè ja sabem que els americans ens estan introduint la soja, molt de panís... i aquesta gent treballa molt de transgènic i no sabem el que passarà arribats a aquest punt. El que sí que sabem és que, en alguns llocs, han contaminat terres amb llavors transgèniques.

Com va nàixer la raça cartera?

La raça cartera, segons la història que jo tinc arreplegada, la va fer un senyor a qui deien don Bernabé fa 200 anys. Hi ha dues versions. Una diu que era el carter del poble, d'aquí el nom de raça cartera. I una altra, que pareix la verídica, que don Bernabé es va trobar una cartera, una valisa d'aquella època, i es va comprar moltes finques i va crear la raça cartera a través del creuament de la raça aragonesa de la Serra, que no és com la raça aragonesa de la vall de l'Ebre, i el merí d'Extremadura amb banyes. En aquest merí va ficar, a més a més, merí negrete, que és una varietat de merí amb molts plects i arrugues i molt bona qualitat de llana. En el seu període de ramader, don Bernabé va anul·lar les que es pareixien a la raça aragonesa i les que es pareixien al merí fins que va crear un fenotip que és el que avui coneixem com a raça cartera.

Per què la raça cartera està en perill d'extinció tot i les seues característiques?

La raça cartera va tindre un auge molt important; de fet, va poblar tota la serra. Durant la Guerra Civil va estar a punt de desaparèixer perquè a penes va quedar gent en els pobles i l'exèrcit les va confiscar per alimentar-se. Només van quedar algunes puntes de ramat amagat i, a partir d'ací, es va tornar a començar. La vam tornar a ad-

«LA GRAN MAJORIA DE DINERS QUE DÓNA BRUSSEL·LES A ESPANYA SE'N VAN ALS CACICS I A GENT QUE NO VIU DE L'AGRICULTURA NI DE LA RAMADERIA»

quirir molts anys després, introduint sementals, comprant corderes a algun senyor fins que, a poc a poc, hem arribat a les xifres d'avui dia: entre 7.500 i 8.000 caps.

Pel fet de mantenir aquesta raça rep alguna ajuda complementària de la Unió Europea o del Govern d'Aragó?

Sí, jo rep una ajuda de 3.000 pessetes per ovel·la, per recuperar la raça. És una ajuda de la Unió Europea cofinançada amb el Ministeri d'Agricultura i la Diputació General d'Aragó.

Vostè creu que la vida del pastor seria viable sense ajudes europees?

Avui no. Eh... si em llevaren les primes els meus corders valdrien 20.000 pessetes. El que jo penso és que en lloc de donar ajudes ramaderes al cap, jo donaria ajudes a la producció, perquè el que estem creant no són professionals sinó addictes a les primes, caçaprimes. Des del meu punt de vista, la Política Agrària Comuna s'hauria de reformar d'una manera molt senzilla: modular, primer que res, modular. La modulació és fonamental. La gran majoria de diners que dóna Brussel·les a Espanya se'n van als cacics i a gent que en realitat no viu de l'agricultura ni de la ramaderia. Aquest és un problema molt greu. Estan donant diners a gent que no viu al camp ni viu del camp. Després, jo crec que haurien de dirigir-la a la producció, és a dir, tant produeixes, tant cobres, i com més produeixes més cobres. Llavors incitem els ramaders i els agricultors a ser veritaders professionals, no caçaprimes.

Vostè parlava abans del pastor professional. Què és per a vostè un pastor professional?

Per a mi, un pastor professional és la persona que produeix molts corders i molt bons i a més és espavilat i els ven cars. Un professional no és aquell que porta les ovelles a la muntanya o a un bancal i els dona bé de menjar i estan molt grosses i porten unes esquelles molt boniques. El professional és qui trau diners del ramat. El pastor no té per què ser un tio que vaja amb la motxilla, el gaiato i la gorra. Avui el pastor ha de portar la calculadora, la llibreta, l'advocat i la secretària.

El 41% dels pastors de la zona mediterrània són fadrins, el que suposa que les seues explotacions no tindran continuïtat. Però a més, entre alguns pastors, hi ha la convicció que els seus fills han de dedicar-se a qualsevol cosa excepte a ser pastor.

Si el meu fill és una persona normal i corrent, per què li he de dir que no siga pastor? Quants economistes estan parats? Quants advocats estan parats? Quants periodistes estan parats? [Arribats a aquest punt, Lionel s'acalora i acompanya les seues paraules amb el moviment enèrgic dels braços]. Jo no entenc quan els pastors diuen que no volen que el seu fill siga pastor. Te'n vas a les grans ciutats i ton fill està en l'atur o està dalt d'una bastida jugant-se la vida tots els dies. El que vull dir és que els gossos no es lliguen amb llonganisses en cap lloc.

El que no em negarà és que l'ofici de pastor ha estat menysprejat tant per la gent de la ciutat com per la del poble.

No, jo crec que l'ofici de pastor està mal valorat perquè nosaltres mateixos ens hem desvalorat.

El Lligallo és actualment una associació ramadera única a Espanya. Com va nèixer i en què consisteix?

El Lligallo va nèixer l'any 1995 a proposta d'uns tècnics del Ministeri d'Agricultura que van elaborar els *Cuadernos de la Trashumancia*. Llavors, vam crear uns estatuts i es va constituir el Lligallo, que va venir en recuperació dels antics lligallos del Gúdar i el Maestrat. Castella tenia la Mesta i Aragó tenia lligallos anteriors a la Mesta. Així que podem dir que la primera organització de ramaders trashumants van ser els lligallos d'Aragó. I una mica copiant els estatuts, es va fer la Mesta. El que passa és que la Mesta tenia un potencial enorme i va acabar substituint els lligallos. Actualment som més de 50 socis, entre els quals hi ha també ramaders no trashumants.

Hi ha tota una sèrie de sindicats ramaders a través dels quals vostès també podrien haver estat representats. Per què hi havia necessitat de crear el Lligallo?

Jo pertany al sindicat Unión de Pequeños Agricultores i ni criticaré aquest ni criticaré un altre sindicat. Però els dirigents dels sindicats lluiten molt fins que aconseguen una cadira, quan agarren la cadira s'hi asseuen, s'agafen a la butaca i no es recorden de nosaltres. Lamentablement és així.

El Lligallo defensa sobretot la recuperació de les vies pecuàries...

El Lligallo va nèixer per les vies pecuàries... però a partir del Lligallo va nèixer l'Associació Nacional de Ramaders de Raça Cartera (Angorca); naixerà també una cooperativa de comercialització de ramat... El Lligallo va nèixer sent una cosa, però avui és molt més que defensar les vies pecuàries.

L'any 1995 es va promulgar una llei per a recuperar els 100.000 quilòmetres de vies pecuàries que recorren Espanya. Què és el que s'ha aconseguit des de llavors?

No s'ha anat endavant gens perquè aquesta llei no s'ha aplicat. Tot i això, done un vot a favor a la Comunitat Valenciana perquè són els únics que regularment apliquen la llei de vies pecuàries. Això és perquè els funcionaris que hi ha dins estan molt conscienciats en el tema de vies pecuàries. Catalunya ha començat després i ha anat millorant i Aragó ha començat molt després i està classificant les vies pecuàries. Des del Lligallo, creiem que en matèria de vies pecuàries és fonamental classificar, partionar i amollonar.

La llei de 1995 considerava les vies pecuàries inalienables i d'ús públic. Els pastors, com a usuaris ancestrals de les vies pecuàries, no tenen cap dret consuetudinari sobre elles?

Els pastors tenim tots els drets sobre les vies pecuàries. Però el Govern espanyol té tantes errades que quan fa una carretera o una via de tren, expropia les vies pecuàries i paga els terrenys! És a dir, la gent envaeix una via pecuària amb la construcció, posem per cas, d'una via de tren, despropia la via pecuària i paga el terreny. És lamentable que el mateix Govern pague terrenys que són de l'estat.

Les ovelles deuen d'estar ja impacients. Són més de les dotze i Lionel encara no les ha pogut traure. Pilar, la seua dona, que ha estat feinejant amunt i avall durant tot el temps que ha durat l'entrevista, li ho adverteix. Però no deixa que ningú se'n vaja sense abans tastar uns deliciosos pastissos de carbassa que havia preparat el dia anterior.

* Estudiant de Periodisme, Universitat de València

